

УДК 378.015.31:17.022.1

Ю. М. Шевченкокандидат педагогічних наук,
доцент кафедри початкової освіти
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ З ПИТАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ ІДЕЙ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Стаття присвячена розгляду компетентнісного підходу як методологічного орієнтира з питань готовності майбутніх учителів спеціальності «Початкова освіта» до духовно-морального розвитку молодших школярів. Розглянуто питання щодо проблеми стандартизації та якості освіти, компетентності фахівців на ринку праці. Стосовно студентів спеціальності «Початкова освіта», які навчаються на рівні «бакалавр», визначається важливість чітко визначеної компетентності та того, які саме здатності вони мають набуті у сфері духовно-морального розвитку. Наголошено на тому, що компетентність є здатністю людини, яка забезпечує її неперевершену продуктивність у певній ролі, роботі чи ситуації, що для розвитку компетентності необхідно зосередитися на трьох провідних підходах: здобуття компетенцій, розвиток компетенцій, розгортання компетенцій. Обґрунтовується теза про те, що компетентнісний підхід під час підготовки суперсучасного фахівця дозволяє зробити його більш універсальним, підвищує конкурентоспроможність на ринку праці. Підкреслено, що одним із варіантів реалізації певної компетентності є програмування фіксованого часового вікна для спільної роботи професорів та практиків, а розвиток комунікативної компетентності студентів, що тісно пов'язана з міжкультурною компетентністю, необхідно здійснювати, використовуючи історії, оскільки в них закладено певний сенс. Визначається, що розвиток компетентності у сфері духовно-морального виховання можна назвати специфічною компетентністю, наявність якої необхідна для підвищення рівня готовності студентів до цього виду діяльності за допомогою певних програм, що повинні бути сфокусовані на можливостях та намірах особистості студента. Доводиться, що формування компетентності у сфері духовно-морального розвитку на рівні бакалавра необхідне для розвитку сучасного суспільства та у сфері духовно-морального розвитку, має відбуватися під час навчання й безпосередньої практики, що дозволить бути готовим до цього виду діяльності на достатньому рівні.

Ключові слова: компетентнісний підхід, готовність майбутніх учителів, духовно-моральний розвиток, молодший школяр.

Постановка проблеми. Реформування сучасної системи освіти в Україні, соціальна потреба у висококваліфікованих фахівцях, здатних виховувати молоде покоління в дусі духовності та моральності як демократичних цінностей розвинутих держав, визначають замовлення на вдосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів у контексті ідей компетентнісного підходу. Однією з наукових ідей щодо вдосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів є ідея компетентнісного підходу, яка сприяє удосконаленню майбутніх учителів і стає предметом значної кількості наукових досліджень, об'єктом проектування з питання готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетентнісний підхід став предметом багатьох наукових праць, зокрема Т. Андрюшиної, І. Беха,

Г. Гершунського, Е. Зеєр, Є. Кетриш, В. Ляпунової, А. Хуторського й ін.

Мета статті – розглянути компетентнісний підхід як методологічний орієнтир із питань готовності майбутніх учителів спеціальності «Початкова освіта» до духовно-морального розвитку молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. 2010 р. в Україні проблеми стандартизації й якості освіти, компетентності фахівців на ринку праці стали глобальною тенденцією в галузі освіти. В основі цієї тенденції було розуміння того, що фахівці освітньої галузі з різноманітними навичками працюють більш ефективно, якщо спираються на європейські стандарти. Відтоді розроблено та затверджено Національну рамку кваліфікацій (23 листопада 2011 р.), ухвалено закони України «Про вищу освіту», «Про освіту», де компетентність та компетентності людини представлено як «здатність особи до виконання певного виду діяльності, що

виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості» [6].

Додамо, що на сьомому рівні Національної рамки кваліфікацій, що відповідає першому (бакалаврському) рівню вищої освіти, фахівець має виявити здатність «вирішувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у певній галузі професійної діяльності або в процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідних наук і характеризується комплексністю та невизначеністю умов» [8].

Отже, коли йдеться про студентів спеціальності «Початкова освіта», які навчаються на рівні «бакалавр», то для їхньої компетентності у сфері духовно-морального розвитку має бути чітко визначено, яких саме здатностей вони мають набути. Для цього ми проаналізували найновіші публікації, присвячені компетентнісному підходу.

Зосередимо увагу на понятті «компетентність».

Дж. Равен зазначав, що до всіх працівників у усіх сферах суспільства висувається вимога високої компетентності. Також він підкреслював, що ключовим поняттям для формування компетентності є розвивальне середовище. Водночас учений акцентував увагу на тому, що розвивальне середовище в навчальних закладах трапляється набагато рідше, ніж будь-де. Навчальні заклади (як школи, так і університети), на його думку, найменше формують необхідні для суспільства якості особистості. Науковець звертав увагу на компоненти компетентності, зокрема на ціннісний компонент. Його складники такі: 1) схильність аналізувати і цілком з'ясовувати погано усвідомлювані мимовільні відчуття, що засвідчують наявність проблеми або зародження творчої ідеї; 2) бажання братися до роботи за власною ініціативою та стежити за її результатами з метою підвищення якості праці; 3) здатність опанувати тривогу, що з'являється, коли людина щось робить у новій для себе сфері; 4) спроможність заручатися підтримкою інших людей для досягнення мети [7, с. 44–46].

Протягом останніх років, на думку Д. Шарми, компетентність стала ключовим чинником для створення спроможної організації. Автор зазначає, що досить часто трапляється так, що результати діяльності двох мотивованих людей зі схожим освітнім досвідом, знаннями та навичками можуть по суті відрізнятись: «Один швидко перетворюється на блискучого виконавця, досягаючи видадтних результатів, тоді як зусилля іншого перебувають на мінімальному рівні продуктивності» [13, с. 2416]. Таке принципово важливе питання, на думку дослідниці, не нове для людини, але й сьогодні воно кидає виклик усім організаціям. Актуальною для нашого дослідження є ідея науковця про те, що для розвитку компетентності необхідно зосередитися на трьох провідних підходах: здобуття компетенцій, розвиток компетенцій,

розгортання компетенцій. Також ми погоджуємося з тезою Д. Шарми про те, що компетентність є здатністю людини, яка забезпечує її неперевершену продуктивність у певній ролі, роботі чи ситуації. Для кращого розуміння різних рівнів компетентності автор подає модель айсберга. Навички, що перебувають на його найвищому рівні, людина демонструє на робочому місці. Ці навички, як вважає Д. Шарма, легко спостерігати і їх можна легко змінити. Інші елементи – соціальна роль, самооцінка, риси, мотиви, – які суттєво впливають на поведінку людини, виявити складно. Надзвичайно важливо, як пише автор, розрізнити різні рівні компетентності. Саме це має вагомий наслідок в роботі із планування людських ресурсів, оскільки набути знання й натренувати навички значно легше, ніж змінити цінності, місію, особисту філософію й усе те, що становить талант людини.

У дослідженнях С. Панова щодо професійної підготовки студентів у вищих навчальних закладах доводиться, що під час підготовки суперсучасного фахівця компетентнісний підхід дозволить зробити його універсальнішим, підвищить конкурентоспроможність на ринку праці, оскільки такий підхід розглядається як системний, міждисциплінарний і має індивідуальний та діяльнісний аспекти, підсилює практичну спрямованість освіти, роль досвіду, здатність практично реалізувати знання [4, с. 158].

Як вважає О. Пометун, компетентність є результативно-діяльнісною характеристикою освіти. Науковець вказує на те, що «нижній поріг, рівень компетентності є рівнем діяльності, необхідним і достатнім для мінімальної успішності в досягненні результату». Під час аналізу досвіду закордонних та українських учених О. Пометун зазначає, що ключові (базові, універсальні) компетенції є такими, що відповідають різним видам діяльності «здатність до діяльності», а власне поняття «компетенція» є інтегративним, і складається з таких аспектів: «готовність до цілепокладання; готовність до оцінювання; готовність до дії; готовність до рефлексії» [5, с. 20].

Підкреслимо, що компетенції випускників закладів вищої освіти представлені в Дублінських дескрипторах. Так, досягнення у сфері першого виду компетенцій випускників бакалаврату (знання і розуміння) повинні забезпечуватися й підтримуватися за допомогою «передової навчальної літератури і шляхом ознайомлення з останніми, авангардними знаннями в певній сфері навчання» [2, с. 6]. Набуття компетенцій другого виду (застосування знань і розуміння) має відбуватися через розроблення та підтримку аргументів. Третій вид компетенцій (формулювання суджень) набувається за допомогою збирання й інтерпретації релевантних даних. Четвертий (комунікації) – передбачає обмін інформацією, ідеями,

проблемами та рішеннями. П'ятий (здатність до навчання) – передбачає розвиток навчальних умінь і навичок тією мірою, за якої «можливе здійснення навчання з високим рівнем самостійності» [2, с. 6].

Що має знати й розуміти майбутній учитель для того, щоби бути готовим до духовно-морального розвитку молодших школярів? Які знання йому потрібно застосовувати для вдосконалення цієї готовності? Які судження він повинен формулювати з питань духовно-морального розвитку особистості взагалі й молодшого школяра зокрема? Якою інформацією, якими ідеями, проблемами та рішеннями він має обмінюватися? Якою мірою має бути сформована здатність до навчання, які цінності й особисті якості мають бути в нього сформовані для такого виду діяльності? Чітких відповідей на ці запитання в дослідженнях немає. Щоби відповісти на них, проаналізуємо ідеї щодо цього українських і закордонних учених, що є дотичними до нашої роботи [1; 9; 11; 12].

У сфері виховної роботи професійно-педагогічну компетентність педагога визначають О. Дубасенюк, Т. Семенюк, О. Антонова. Учені стверджують, що такий вид компетентності визначається «сукупністю умінь педагога особливим чином структурувати наукові і практичні знання з метою ефективного розв'язання виховних завдань» [1, с. 7]. Особистісні знання, на їхню думку, є результатом «розвинених здібностей і спрямованості, що впливають на сприйняття педагогічних явищ, ситуацій, а також на способи їх перетворення з наукових позицій» [1, с. 7]. Основні елементи професійно-педагогічної компетентності у сфері виховання вчені визначили так: «1) компетентність у галузі теорії і методики виховного процесу, зокрема, його цілей, завдань, принципів, закономірностей, змісту, засобів, форм, методів, прийомів; 2) компетентність у галузі фахових предметів і знання того, як зробити процес навчання, зміст предмета провідним засобом виховання учнів; 3) соціально-психологічна компетентність у галузі процесів спілкування; 4) диференціально-психологічна компетентність у сфері мотивації, здібностей, спрямованості учнівської молоді; 5) аутопсихологічна компетентність у сфері достоїнств і недоліків власної діяльності і особистості» [1, с. 7].

Компетентнісний підхід розкрито в дослідженні О. Карабутової [10]. Автор показує, що для розвитку комунікативної компетентності студентів необхідно використовувати історії. Наративні тексти, на її переконання, необхідні для розвитку в студентів логічних мислинневих процесів. Однією з підстав використання розповідей є те, що в історіях закладено певний сенс: «Не наділені смыслом, – зазначає автор, – структури та функції мови – це просто абстракції, що

не мають комунікативної цінності» [10, с. 1660]. Для розуміння сенсу науковець висуває кілька стратегій: стратегія прогнозування змісту, стратегія синтаксичних здогадів, стратегія пост-читання. Для усвідомленого розгляду сенсу наративних текстів та інтерактивного спілкування на заняттях запропоновано формулювати питання згідно з такими критеріями: 1) кут зору (з ким пов'язана оповідь?); 2) характер (про кого йдеться?); 3) оточення (де й коли відбуваються події?); 4) дія (що відбувається?). Важливою є ідея О. Карабутової про те, що книжки можуть забезпечити потужну внутрішню мотивацію в тому разі, якщо акцент робити на осягненні сенсу, на обговоренні та взаємодії після читання між тими, хто навчається.

Комунікативна компетентність тісно пов'язана з міжкультурною компетентністю. Одним з інструментів її розвитку в студентів, на думку Б. Костадиновської, В. Янушевої, М. Пейчиновської, є поп-культура. Адже концептуалізація світу для студентів є застарілою та непривабливою. І саме тому викладачам необхідно шукати матеріали, зорієнтовані на мультикультуралізм та культурне розмаїття. Автори вказують на те, що поп-культура та її використання в навчанні піддають критиці, оскільки певні групи вважають її тривіальною, поверховою, споживацькою. Попри це автори підкреслюють, що саме популярні пісні часто містять слова та словосполучення, пов'язані з історією, культурою або традиціями різних народів. Крім того, студентам подобається навчатися, використовуючи музику, а за допомогою традиційних народних пісень, як підкреслюють автори, студенти «розширюють свої знання про культуру, що відбита в цих піснях» [11, с. 1862].

Компетентнісно орієнтовану концепцію підготовки вчителів розробляли Ф. Озер, Ф. Ечтенхаген, У. Ренолд. Автори зазначали, що традиційно програми підготовки вчителів в університетах ґрунтуються на передаванні знань із практичними рекомендаціями для роботи в класі. І саме тому, як висновували автори, програми складаються із двох частин: теоретична підготовка відбувається на базі університету, а практична – у школі. Водночас автори вважають, що для такої базової моделі не вистачає фундаментального аспекту – урахування компетенції, яка вимагає професійних виступів та поєднання ноу-хау з теоретичними знаннями. Для цього необхідні різні дії, які були б спрямовані, на думку авторів, на стимулювання навчання, створення навчальних ситуацій, підтримку студентів у складних моментах. Вирішення проблем не має фіксованої стратегії дій. Основа дій педагога – усвідомлення проблеми й турботлива підтримка з академічного погляду. Аналізуючи кращі шляхи підготовки вчителів, автори зауважують, що є різноманітні способи реалізації певної компетенції. Один із варіантів – програмування фіксованого

часового вікна для спільної роботи професорів та практиків [12, с. 4–6].

Готовність майбутніх учителів до майбутньої професійної діяльності в річищі компетентнісного підходу розглядається такими вченими, як С. Ісмаїл, А. Джаррах. Досліджуючи вплив педагогічної практики під час навчання в університетах, учені підкреслюють, що «педагогічна практика зазвичай вважається провідним компонентом у розробленні освітніх програм <...>. Учителі-стажери стикаються з багатьма проблемами, коли розпочинають освітню діяльність у різних школах зі справжніми учнями». З урахуванням проведених досліджень, С. Ісмаїл та А. Джаррах доходять висновку, що майбутні вчителі (як у початковій школі, так і в дошкільних закладах) вважають, що на їхню компетентність (як і педагогічні вподобання та мотивацію) найбільше впливає досвід викладацької практики. Також дослідження авторів показують, що студенти-стажери постають перед різними труднощами на практиці, з-поміж яких: розроблення і / або добір матеріалів для кожного уроку; неадекватне керівництво і / або інструкції; керування «деструктивним» класом; труднощі під час визначення правильних результатів навчання; викладання різних предметів; заміна класів через відсутніх або залучених до іншої діяльності учителів; виконання інших дій (діловодство); організація занять у класі; керування часом; переживання нетовариських взаємин зі школою; оцінка результатів навчання; навчання різних учнів; проблеми з мовою тощо. Водночас автори підкреслюють, що реалізація студентами-стажерами інноваційних ідей, які були репрезентовані їм під час навчання в університеті, наштовхується на чималі ускладнення, а найбільш серйозною проблемою стало керування класом тоді, коли вони намагалися запровадити інноваційні стратегії [9, с. 505].

У вирішенні проблеми моделювання системи професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності в дітей дошкільного віку, на думку вченої В. Ляпунової, компетентнісний підхід встановлює підпорядкованість знань умінням, забезпечуючи цілісну здатність майбутнього фахівця і його готовність вирішувати професійні проблеми в конкретній і нестандартній практичній ситуації навчальної або педагогічної діяльності. Науковець наголошує на тому, що саме цей підхід забезпечує подолання формалізму, перехід знань у ціннісні орієнтації, не допускає відриву теорії від практики, додає особистісного змісту освітньому процесу, стимулює зростання професійних якостей, необхідних для успішного виконання професійних функцій [3, с. 207].

Отже, набуття компетенцій (як загальних, ключових, так і специфічних) майбутнім учителем можна схарактеризувати як усвідомлену спробу здобуття необхідних знань, умінь, нави-

чок, досвіду для його особистісного та професійного зростання. Розвиток компетентності у сфері духовно-морального виховання можна означити специфічною компетентністю, її наявність є необхідністю для підвищення рівня готовності до цього виду діяльності за допомогою певних програм, які, наш погляд, повинні бути сфокусовані на можливостях та намірах особистості студента.

Формування компетентності майбутніх учителів у сфері духовно-морального розвитку має відбуватися під час навчання та безпосередньої практики, що дозволить бути готовим до цього виду діяльності на достатньому рівні. Водночас важливо узгодити та вдосконалити навчальні плани, програми навчальних курсів, розробити спеціальні курси, які були б актуальними.

Висновки і пропозиції. Отже, для вдосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів необхідно враховувати основні положення компетентнісного підходу. У дослідженні наголошується на тому, що формування компетентності у сфері духовно-морального розвитку на рівні бакалавра є необхідністю для розвитку сучасного суспільства. З огляду на аналіз наукових джерел (як українських, так і закордонних), ми можемо спостерігати наявність тенденції до поширення компетентнісного підходу в студентів закладів вищої освіти, особливо тих, хто в майбутньому планує працювати з дітьми в початковій школі.

Подальших досліджень потребують питання, пов'язані з оцінюванням компетентності майбутнього вчителя у сфері духовно-морального розвитку, розробленням діагностичної методики, що, окрім знань та вмінь, здатностей студентів, безпосередньо буде враховувати компонент педагогічної практики в початковій школі.

Список використаної літератури:

1. Дубасенюк О., Семенюк Т., Антонова О. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: моногр. Житомир, 2003. 193 с.
2. Дублінська модель універсальних характеристик компетенцій (Дублінські дескриптори) / узагальнення та переклад матеріалів В. Сацик; Інститут вищої освіти КНЕУ імені Вадима Гетьмана. 2018. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/dosl_univ_nauky/dublin_desc.pdf.
3. Ляпунова В. Підготовка вихователів до формування толерантності у дітей старшого дошкільного віку: моногр. Мелітополь, 2016. 363 с.
4. Панов С. Теоретико-методичні засади професійного формування технічних перекладачів у вищих навчальних закладах: моногр. К., 2015. 242 с.
5. Пометун О. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді

- зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики* / за заг. ред. О. Овчарук. К., 2004. С. 15–24.
6. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.
 7. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. М., 2002. 396 с.
 8. Рівні Національної рамки кваліфікацій. 2018. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/nacionalna-ramka-kvalifikacij/rivni-nacionalnoyi-ramki-kvalifikacij>.
 9. Ismail S., Jarrah A., Abdulwahed S. Exploring Pre-Service Teachers' Perceptions of Their Pedagogical Preferences, Teaching Competence and Motivation. *International Journal of Instruction*. 2019. Vol. 12. № 1. P. 493–510. URL: <https://doi.org/10.29333/iji.2019.12132a>.
 10. Karabutova E. Teaching Communicative Competence Based on the Schematic Structure of Stories (Story Grammar). *International Journal of Science and Research*. 2015. Vol. 4. Issue 3. P. 1569–1663.
 11. Kostadinovska B., Janusheva V., Pejchinovska M. Pop Culture – A Tool for Improving the Communicative Competence of the Students. *International Journal of Science and Research*. 2015. Vol. 4. Issue 3. P. 1860–1863.
 12. Oser F., Achtenhagen F., Renold U. Rotterdam. Competence Oriented Teacher Training: Old Research Demands and New Pathways. Taipei, 2006. 305 p.
 13. Sharma D. Competency Mapping to Identify High Performers: in Context to IT Professionals. *International Journal of Science and Research*. 2015. Vol. 4. Issue 3. P. 2146–2421.

Shevchenko Yu. Methodological guidance of future teachers' readiness for the spiritual and moral development of primary schoolchildren in the context of competence approach

The article deals with competence approach as a methodological guidance of future primary school teachers' readiness for the spiritual and moral development of primary schoolchildren. The author raises the issues of standardization and quality of education, specialists' competence in the labour market. As for the students of the Bachelor degree programme in "Primary Education", the author highlights the importance to clearly identify their competence. Students' qualities, which should be developed in the field of spiritual and moral education, are also determined. It is emphasized that competence is the ability of a person, which enhances his or her productivity while performing a certain role in any work or situation. For the development of competencies it is necessary to focus on three leading approaches: acquisition of competencies, development of competences, and their further progress. The author proves the idea that the use of competency-based approach while training a modern specialist makes him or her more universal, extends the sphere of his or her work, and increases competitiveness on the labor market. It is grounded that the use of competence approach in the training of ultramodern specialists makes the graduates more functional, extends the scope of their work, and increases their competitiveness in the labour market. It is noted that one of the options for the implementation of one or another competence is the programming of a fixed time window for the joint work of professors and practitioners. It is also emphasized that the development of students' communicative competence, which is closely related to intercultural competence, becomes more successful on the condition of implementation of stories, which make sense. It is determined that the development of competence in the field of spiritual and moral education can be identified as a specific competence and its availability is a necessity condition for increasing the level of students' readiness for this kind of activity. This competence has to be developed with the help of certain programs, which should be focused on the students' abilities and intentions. It is proved that formation of competence in the field of spiritual and moral education at Bachelor level is a necessary aspect of the development of modern society and enhancement of spiritual and moral education. The development of this competence should take place during theoretical and practical training of students. It will promote an adequate level of future teachers' readiness for the spiritual and moral education of learners.

Key words: competence approach, future teachers' readiness, spiritual and moral development, primary schoolchildren.